

منشآت السلاطین فریدون بیگ

○ دکتر عباسقلی غفاری فرد

ایران دانسته است.^۲ اما عباس عزاوی در صحت انتساب بعضی از نامه‌ها به اشخاص تردید کرده و مجموعه مذکور را دارای جهت و غرض دانسته است.^۳

منشآت السلاطین در دو جلد تالیف یافته، اما متاسفانه تنها جلد اول در ایران موجود است و یا حداقل نگارنده به آن دست نیافته است. این دو جلد شامل ۱۸۸۰ سند تاریخی می‌باشد که دوره‌ای از سال ۷ هجری و نامه پیامبر (ص) به قیصر روم تا تاجگذاری سلطان مراد سوم (۹۸۲ ه / ۱۵۴۷ م) را دربر می‌گیرد. جای تعجب است که در دایرةالمعارف اسلامی چاپ لیدن، آغاز مجموعه را از تاسیس امپراتوری عثمانی (آغاز سلطنت عثمان‌این ارطغرل، در ۶۸۰ ه / ۱۲۸۱ م) ثبت کرده است.^۴

دو جلد مجموعه فریدون بیگ در ۱۲۶۴ ه / ۱۸۴۸ م. در استانبول چاپ سنگی شده و در ۱۲۷۴ ه / ۱۸۵۸ م. تجدید چاپ گردیده که جلد اول همین چاپ اخیر مورد استفاده نگارنده قرار گرفته است. جلد اول یاد شده دارای ۶۲۶ صفحه متن و ۲۶ صفحه فهرست مطالب است. طول هر برگ آن ۳۰ و عرضش ۲۰ سانتیمتر می‌باشد که در برگ‌های مربوط به متن، یک کادر ۲۴×۱۲/۵ و در ۳۶ سطر دیده می‌شود. صفحه آغازین متن نشان‌دهنده صفحه ۲ و دارای ویژگی ذیل است:

مجموعه منشآت فریدون بک

بسم‌الله الرحمن الرحیم

القاب پادشاهان اسلام

سلطان مظفر کامکار، خاقان مؤید ظفر شعار،

پادشاه گردون شکوه...

سطر پایانی جلد اول نیز چنین است:

«فی اواخر جمادی الاخره لسنه اربع و سبعین و

نامه‌های تاریخی از منابع درجه اولی هستند که در جستارهای تاریخی - به ویژه در زمینه روابط خارجی - هیچ پژوهشگر تیزبینی نمی‌تواند خود را از مراجعه به آنها بی‌نیاز بداند، زیرا این منابع در مواردی به ناگفته‌هایی می‌پردازند که مآخذ دیگر به آنها نپرداخته و یا به طور گذرا از آن رده شده‌اند.

از سوی دیگر باید توجه داشت، به همان اندازه که نامه‌های تاریخی، منبع و سند ارزشمندی محسوب می‌گردد، به همان نسبت هم گاهی گمراه‌کننده‌اند و صاحب آن به دلایل مختلف، مثلاً با انگیزه خودستایی، لاف‌زنی، تهدید و... مطالب کذب و نادرستی را در نامه خود نگاشته است. بنابراین در استفاده از این نامه‌ها باید محتاط بود و آنها را با منابع دیگر تطبیق داد.

منشآت السلاطین، مجموعه‌ای از این نامه‌های تاریخی است که فریدون بیگ آنها را گردآوری کرده و ما در زیر، پیرامون این مجموعه و مؤلف آن، به اختصار مطالبی را نقل می‌کنیم.

فریدون احمد پاشا معروف به فریدون بیگ (یا بی)، از اتباع عثمانی بود. از محل تولد نیاکان او اطلاعی در دست نیست. فریدون بیگ ایام نوجوانی را در خانه عبدالله چلبی زاده دفتردار گذرانیده و به خدمت محمد سوکولی پاشا، وزیر اعظم درآمد و از منشیان محسوب می‌شد. در ۸ محرم ۹۷۸ / ۱۲ ژوئن ۱۵۷۰ به مقام «رئیس‌الکتاب و نشانچی (مهردار)» منصوب شد. فریدون بیگ در شوال ۹۸۲ هجری به تالیف منشآت السلاطین پرداخت و در ۲۱ صفر ۹۹۱ / مارس ۱۵۸۳ درگذشت.^۱

ادوارد براون منشآت السلاطین را مهمترین «یادداشت‌ها و تواریخ بی‌شمار ترکی» برای سده‌های شانزدهم و هفدهم و خاصه ایام جنگ عثمانی و

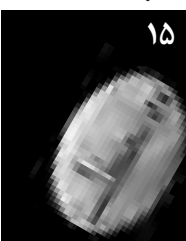
فهرس جلد ثان: مجموعه منشآت السلاطین فریدون بیگ

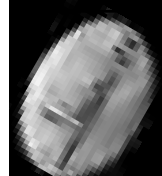
۱	چنگان سلطان محمد خان بیک حضرتی در کاهن استانبول ارسال یوویلان آری قضاة همیونک سوری
۲	تعمیرت شریف مکرمه شرفا شدن شریف محمود حضرتی در ارسال اولیان نامه همیونک سوری
۳	شریف مکرمه حضرتی صره ایون کوندریلان نامه همیونک سوری
۴	شریف سعید و شریف اجده کوندریلان امارت نامه همیونک سوری
۵	کذک شریف مکرمه کوندریلان نامه همیونک سوری
۶	دیس انکاب حسین بیگ اناسیه جانب صدر اعظمین شریف مکرمه کوندریلان تسلیت نامه ساسینک سوری
۷	یزن والی حاجی پاشا ان اوانه در مصر والی ابراهیم پاشا طرفین شریف مکرمه حضرتی کوندریلان خیرات سوری
۸	قیوی پاشا اردن اجده مکرمه هموره کلکی کوجیه اولنده مصر والی طرفین مکرمه شریف حضرتی طرفه یزبان تومیه نامه سوری
۹	کذک متوق حاجی پاشا کتافا که در مصر والی سارالیه ابراهیم پاشا طرفین مکرمه شریف حضرتی یزبان خیرات سوری
۱۰	تارخان طرفه افسار اولان عراقین قضاة همیونک سوری
۱۱	فرم خانی جاپان کرای خان افسار اولان نامه همیونک سوری
۱۲	مدراعظم طرفین فرم خانی جاپان در مکتوب ساسینک سوری
۱۳	صنعا اعظم مراد پاشا طرفین غازی مسکرای خان جاپان یزبان مکتوب ساسینک سوری
۱۴	صنعا اعظم خلیل پاشا طرفین جاپان کرای خان جاپان یزبان مکتوب ساسینک سوری
۱۵	فرم خانی غازی کرای خان یزبان نامه همیونک سوری
۱۶	فرم خانی یزبان نامه همیونک سوری
۱۷	فرم خانی محمد کرای خان عهده مقر اولنده ابراهیم پاشا طرفه کوندریلان اولدی مکتوب سوری
۱۸	خواجده افسدی اناسیه فرم خانی محمد کرای خان یزبان نامه همیونک سوری
۱۹	خواجده افسدی اناسیه فرم خانی محمد کرای خان طرفه یزبان نامه همیونک سوری
۲۰	فرم خانی طرفه یزبان نامه همیونک سوری
۲۱	فرم خانی طرفه یزبان نامه همیونک سوری
۲۲	فرم خانی طرفه یزبان نامه همیونک سوری

فریدون احمد پاشا معروف به فریدون بیگ، از اتباع عثمانی بود. او ایام نوجوانی را در خانه عبدالله چلبی زاده دفتردار گذرانیده و به خدمت محمد سوکولی پاشا، وزیر اعظم درآمد و از منشیان محسوب می‌شد. در محرم ۹۷۸ ه. ق / ۱۵۷۰ م به مقام «رئیس‌الکتاب و نشانچی (مهردار)» منصوب شد. فریدون بیگ در شوال ۹۸۲ ه. ق به تالیف منشآت السلاطین پرداخت و در ۲۱ صفر ۹۹۱ ه. ق / ۱۵۸۳ م درگذشت

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا / دی و بهمن ۱۳۸۰

۱۵

این اثر دو جلدی شامل ۱۸۸۰ سند تاریخی می‌باشد که دوره‌ای از سال ۷ هجری و نامه پیامبر (ص) به قیصر روم تا تاجگذاری سلطان مراد سوم (۹۸۲ هـ / ۱۵۴۷ م) را دربر می‌گیرد

ادوارد براون منشآت السلاطین را مهمترین «یادداشت‌ها و تواریخ بی‌شمار ترکی» برای سده‌های شانزدهم و هفدهم و خاصه ایام جنگ عثمانی و ایران دانسته است

است، به زبان ترکی، ترجمه‌ای آزادگونه و مختصر در حواشی‌نامه‌ها قرار داده است.

بدیهی است به دلیل منازعات طولانی پادشاهان صفویه با سلاطین عثمانی که از جنگ چالدران (۹۲۰ هـ . ق) تا تالیف کتاب (۹۸۲ هـ . ق) بیش از شصت سال را دربر می‌گرفت، طرفین کینه و دشمنی دیرینه‌ای با یکدیگر داشته‌اند، و فریدون بیگ نیز از این منازعات و احساس نفرت‌ها به دور نمانده و در عناوین نامه‌ها سعی در تحقیر طرف‌های مقابل سلاطین عثمانی، و به عکس توقیر حکام متبوع خود کرده است. مثلاً:

«اماسیه ده مصالحه استدعا سیله، شاه طهماسبین گلان تضرع نامه نک صورتیدور»^۲

ترجمه:

«صورت تضرعنامه ایست که درخصوص استدعای صلح اماسیه از طرف شاه تهماسب آمده است.»

نگارنده حدود هفتاد نامه از مجموعه فریدون بیگ را شامل صورت نامه‌ها، جواب‌ها، و در مواردی فرامین، در ارتباط با جلایریان، قراقویونلوها، آق‌قویونلوها و صفویه برگزیده و در اطراف آنها به بررسی و مطالعه پرداخته است. و برخی از نامه‌ها را با منابع تاریخی مطابقت داده و به بی‌اساس بودن اظهارات آن‌ها اشاره کرده، نامه‌های ترکی را به فارسی ترجمه نموده که شاید مهمترین آنها، نامه‌های سوم و چهارم سلطان سلیم به شاه اسماعیل بوده باشد. بررسی نامه‌ها به ویژه در ارتباط با هر یک از سلسله‌ها با حواشی و تعلیقات و توضیحات تاریخی انجام گرفته و طبعاً به روابط صفویه و عثمانی‌ها توجه خاصی انجام گرفته است. این بررسی‌ها در سال ۱۳۶۶ ش به عنوان پایان‌نامه فوق لیسانس، در دانشگاه تهران، با عنوان «بررسی مجموعه فریدون بک (منشآت

«عجم شاهی، شیخ حسن جلایری، شیخ حسن چوپانی یوزدیعی افاده سنی حاوی، محبت یوزنده، جنتمکان، سلطان اورخان غازی حضرتلرینه گوندرمش اولدیغی نامه نک صورتیدور»^۳

ترجمه:

«صورت نامه‌ایست که شیخ حسن جلایری پادشاه ایران در مورد انهزام شیخ حسن چوپانی، با نیت اظهار محبت، به پیشگاه سلطان جنت مکان، اورخان غازی فرستاده است.»

اما برای جواب نامه‌ها هیچ توضیحی ارائه نکرده و صرفاً به کلمه «الجواب» بسنده کرده است. مؤلف در متن نامه‌ها از نظر زبان نگارش آنها (فارسی یا ترکی، و در مواردی عربی) دخالتی نکرده، اما در صورت لزوم و در جایی که احساس می‌کرده نیاز به توضیح یا ترجمه (نامه‌های فارسی و عربی)

ماتین و الف من هجرة من له العز و شرف». و این عبارت در واقع همان سال چاپ دوم کتاب است.

القاب پادشاهان اسلام در صفحه ۲۴ پایان می‌یابد و تا صفحه ۳۰ رساله‌ای تحت عنوان «مفتاح جنت» در اخلاق ادامه می‌یابد. در ابتدای رساله، عبارت بسم‌الله الرحمن الرحیم و بعد ذکر خدا به واسطه پیامبر (ص) و سپس نامه رسول خدا به قیصر روم آمده است. آخرین نامه موجود در جلد اول، نامه شاه سلیمان قانونی به شاه تهماسب صفوی است. که نامه‌ای بدون تاریخ و به زبان ترکی عثمانی است.

مؤلف عناوین نامه‌ها را به ترکی عثمانی نقل کرده و در واقع به طور خلاصه به نویسنده نامه و طرف خطاب آن اشاره کرده است، مثلاً:

مؤلف در متن نامه‌ها از نظر زبان نگارش آنها (فارسی یا ترکی، و در مواردی عربی) دخالتی نکرده، اما در صورت لزوم و در جایی که احساس می‌کرده نیاز به توضیح یا ترجمه (نامه‌های فارسی و عربی) است، به زبان ترکی، ترجمه‌ای آزادگونه و مختصر در حواشی نامه‌ها قرار داده است

السلطین)» انجام گرفته و برای چاپ آن هنوز اقدامی به عمل نیامده است.

از آنجا که ذکر همه نامه‌ها در این مختصر نمی‌گنجد، به ذکر گزیده‌ای از آنها که دربرگیرنده دوره‌ای از روزگار جلایریان (ایلکانیان) تا سی و دو سال اول سلطنت شاه تهماسب (۹۶۲ه.ق) است می‌پردازیم:

۱- نامه شیخ حسن جلایری به سلطان اورخان عثمانی و جواب آن؛

۲- فتحنامه سلطان اورخان به جانیک خان در مورد فتح اولویاد؛

۳- نامه قرايوسف به سلطان بایزید اول در رابطه با هجوم امیر تیمور به آذربایجان و جواب آن؛

۴- نامه سلطان احمد جلایری به سلطان بایزید اول و جواب آن؛

۵- نامه‌های امیر تیمور به سلطان بایزید اول؛

۶- نامه شاه منصور مظفری به سلطان بایزید اول و جواب آن؛

۷- نامه شاهرخ تیموری به سلطان محمد دوم (فاتح) و جواب آن؛

۸- نامه قرايوسف به سلطان محمد دوم درخصوص نزاع با شاهرخ و جواب آن؛

۹- نامه سلطان محمد دوم به قرايوسف؛

۱۰- نامه سلطان خلیل حاکم شروان به سلطان محمد دوم و جواب آن؛

۱۱- نامه جهانشاه قراقویونلو به سلطان مراد دوم عثمانی و جواب آن؛

۱۲- نامه سلطان محمد دوم به جهانشاه قراقویونلو و جواب آن؛

۱۳- نامه جهانشاه قراقویونلو به سلطان محمد دوم در خصوص فتح بغداد و جواب آن؛

۱۴- نامه جهانشاه به سلطان محمد دوم درخصوص منازعه با امیرحسن بیگ (اوزون حسن) آق‌قویونلو؛

۱۵- نامه اوزون حسن به سلطان محمد دوم درخصوص شکست جهانشاه؛

۱۶- نامه اوزون حسن به سلطان محمد دوم درخصوص کشته شدن جهانشاه در جنگ؛

۱۷- نامه اوزون حسن به سلطان محمد دوم درخصوص فرستادن یادگار محمد به هرات؛

۱۸- نامه مباحث گونه اوزون حسن به سلطان محمد دوم و جواب آن؛

۱۹- نامه سلطان محمد دوم به قضاة

لازم به ذکر است که فریدون بیگ تفصیل لشکرکشی سلطان سلیم از استانبول تا چالدران و از آنجا آمدن او به تبریز و بازگشت به آماسیه را (تا شوال ۹۲۰) در منشآت السلاطین ذکر نموده است

درخصوص قصد جنگ با اوزون حسن؛

۲۰- نامه علاءالدوله ذوالقدر درخصوص تهنیت سلطان بایزید دوم و جواب آن؛

۲۱- نامه سلطان بایزید دوم به سلطان حسین میرزا بايقرا و جواب آن؛

۲۲- نامه سلطان یعقوب آق‌قویونلو به سلطان بایزید دوم و جواب آن؛

۲۳- نامه سلطان یعقوب به سلطان بایزید دوم درخصوص قتل شیخ حیدر صفوی و جواب آن؛

۲۴- نامه امرای آق‌قویونلو به سلطان بایزید و استدعای آنها مبنی بر فرستادن اغورلو احمد به نزد آنها؛

۲۵- نامه سلطان بایزید دوم به امرای آق‌قویونلو؛

۲۶- نامه اغورلو احمد به سلطان بایزید درخصوص شکست رستم پادشاه و جواب آن؛

۲۷- نامه شاه اسماعیل اول به سلطان بایزید دوم درخصوص منع نکردن پیروان صفوی از عزیمت به ایران و جواب آن؛

۲۸- نامه دوم شاه اسماعیل به سلطان بایزید در همین خصوص و جواب آن؛

۲۹- نامه سلطان الوند به سلطان بایزید دوم و جواب آن؛

۳۰- چهار فقره نامه سلطان سلیم اول به شاه اسماعیل؛

۳۱- جواب شاه اسماعیل به سه نامه سلطان سلیم اول؛

۳۲- نامه سلطان سلیم به محمدبیگ

آق‌قویونلو پسر فرحشاد بیگ؛

۳۳- فتحنامه‌های سلیم درخصوص جنگ چالدران به پسرش سلطان سلیمان، خان کریمه (قریم‌خانی)، امراء شرق و اعیان تبریز و جواب‌های آنها؛

۳۴- نامه سلطان سلیم به خواجه میرک تبریزی درخصوص استمالت مردم تبریز؛

۳۵- فتحنامه‌های سلیم درخصوص جنگ چالدران به سلطان مراد، شاه رستم، حاکم خیروان، سوندیک خان، حاکم ادرنه؛

۳۶- نامه شاه اسماعیل به سلطان پس از جنگ چالدران؛

۳۷- نامه شاه اسماعیل به سلطان سلیمان درخصوص تعزیت مرگ سلطان سلیم و تبریک فتح قلعه رودس و جواب آن؛

۳۸- نامه سلطان سلیمان به حاکم گیلان درخصوص تحقیق از مرگ شاه اسماعیل؛

۳۹- نامه تهدیدآمیز سلطان سلیمان به شاه تهماسب؛

۴۰- جواب نامه وکلای شاه تهماسب از سوی صدراعظم عثمانی؛

۴۱- نامه شاه تهماسب به سلطان سلیمان درخصوص صلح آماسیه و جواب آن؛

۴۲- نامه سلطان سلیمان به شاه تهماسب درخصوص قلعه قارص.

لازم به ذکر است که فریدون بیگ تفصیل لشکرکشی سلطان سلیم از استانبول تا چالدران و از آنجا آمدن او به تبریز و بازگشت به آماسیه را (تا شوال ۹۲۰) در منشآت السلاطین ذکر نموده است.

پی‌نوشت‌ها:

۱- جهت اطلاع بیشتر رجوع کنید به

Encyclopedia of Islam. Vo.II. P. ۹۵

۲- براون، ادوارد: تاریخ ادبیات ایران، ترجمه رشید یاسمی، چاپخانه روشنائی تهران، ۱۳۱۶ ش.

۳- العزازی، عباس: تاریخ العراق (بین احتلالین)، الجزء ۴، طبع شركة التجارة والطبعة المحدودة، ۱۳۶۹ هـ / ۱۹۴۹ م.

۴- Encyclopedia of Islam. Vo.II. P. ۹۵.

۵- همان منبع.

۶- منشآت السلاطین، ج ۱، ص ۷۳.

۷- همان منبع، ص ۶۲۰.

